

Inkvizicija

INKVIZICIJA je jedna vrlo žalosna stranica u povijesti kršćanske civilizacije uopće, a kulturne Evrope napose. Žalosna stranica, koja baca malu sjenu ljage na protekle vjekove, a veliku na — naš prosvijetljeni dvadeseti vijek! Jer brigom lože postala je inkvizicija jednom od najdragocjenijih munificija, kojima se puca na »Ecclesia militans — ratničku Crkvu«, a zamuljeni talasi socijalizma, komunizma i marksizma već decenije i decenije mrmore neprestano istu pjesmu o »strahotama« inkvizicije uvjeravajući bezazlene stanovnike dvadesetoga vijeka, kako tu neman nosi na savjesti samo katolička Crkva i njezin kler i nitko drugi, i kako stoga ta Crkva, koja je u svojem krilu odnijehala toliko barbarstvo, nije kadra više biti majkom i odgojiteljicom ovako tankočutne i profinjene djece kaošto smo mi, djeca dvadesetoga vijeka.

U tom klasičkom silogizmu, kojemu je prema želji njegovih začetnika zadnja konzekvenција ipak ta, da je katolička Crkva još samo za muzej ili za ropotarnicu, može čovjek da se divi i »logičkoj sili« i »povijesnoj kritičnosti« njegojoj. Možda i nije tako čudno, što ima manje prve, t. j. logike, ali je to čudnije, što nema više druge t. j. povijesne kritike u doba »historijskoga« materijalizma. Što se tiče logičke »dokazne« snage, dosta je, da se ona uoči, sjetiti se samo jednoga pitanja, što ga o. Lippert D. I. stavlja nekomu doktoru, kojega su počeli smetati razni ljudski elementi u katoličkoj Crkvi. »Zar je divno čudo Euharistije« pita ga o. Lippert, »stoga manje, što neki svećenik pred njim zlo pokleca ili što zlo živi? Ili sakrament, kojim ulazimo u se, savjesno se čistimo i dobivamo uskršni mir, sakrament pokore? Može li mi propasti bitni plod njegov, ako me ispovjednik što god ludo ili srdito zapita ili prijeđe međe svojega ovlaštenja ili me kratko i bez interesa otpravi?«¹ Ali nas ovdje više zanima povijesna kritičnost s obzirom na inkviziciju!

Čovjek se u čudu pita, je li moguće, da mi živimo u vijeku historijske kritike, kad čita na pr. djelo: »Torquemada. Inkvizicija u Španiji«, što se izdavačima poduzeća »Nolit« u Beogradu očito učinilo vanredno podesešna, da djeluje na niže slojeve u onom pravcu, u kojem se kreće cijela tendencija te marksističke knjižarnice. U samom djelu, a pogotovu u Uvodu od Bihaly-ja ne razlikuje se inkvizicija kao državna institucija od crkvene, meće se »congregatio indicis« odnosno »s. Officii« u posve isti red sa španjolskom inkvizicijom i sl., a finale, koji smo mogli i očekivati još prije nego uzemo tu knjigu u ruke, jest: strahovita odgovornost Crkve i njezina »klerikalizma« za sve nabrojene strahote, za koje nas pisac Uvoda uvjereva da su »samo mali deo one jezive stvarnosti«, što je Lucka u toj svojoj knjizi opisuje. A upravo je čudnovato, kako

¹ Von Seele zu Seele 16—19 izd., Herder — Freiburg, str. 234.

izdavači »Nolit«-a nemaju baš nimalo straha od neobjektivnosti, koja zbilja nije nimalo nemoguća stvar u protestanta, kad piše o katoličkoj Crkvi. Ali stoga je za istu gospodu akcijom, koji se ne dokazuje i kojega ne treba dokazivati, da katolici nikako ne mogu da se otmu »nemogućem« crkvenom stajalištu.

Pa ipak nitko redovno nema toliko uvjeta potrebnih za objektivnost kao katolik, kojega vlastita mu vjera u savjesti obvezuje iskreno istinu tražiti i nadenu je drugima predavati, a ujedno mu daje i najviše moralne snage tu istinu lojalno i priznati. Ta činjenica jamči i za ove retke da nisu u službi nikakove tendencije, nijedne stranke nego jedino u službi, jedino u stranki Istine i Pravice...

Kod nekadašnjih ustanova nikad nije dosta iznijeti prema povijesnim auktoritetima samo gole historijske činjenice, pa to vrijedi i o postanku, razvitku te postupku inkvizicije. Valja nam uvijek nastojati, da prodremo u shvaćanje, u mentalitet, koji je takovu instituciju rodio i vodio, kako to i zahtijeva pravi historijski i kritički osjećaj. Jer ljudski čini, ljudska djela nisu jabuke ili kruške, što su posve jednako nužnim proizvodom istih neumoljivih fizičkih zakona u dvadesetom vijeku poslije baš kao i u trećem vijeku prije Krista. To su to plodovi živih misli i toplih srdaca, misli, koje mogu u svakom vijeku imati novi pravac, i srdaca, koja mogu u razno doba imati razni ritam. Ako je dakle opravdano moralno i pravno načelo: »duo, si faciunt idem, non est idem — iako dvojica isto rade, ipak nije isto«, nije li — a fortiori! — kudikamo opravdanije načelo, što bismo ga mogli izreći riječima: »si duo saecula faciunt idem, non est idem — ako dva vijeka isto rade ipak nije isto«! Zato ćemo i mi, pošto iznesemo činjenice o inkviziciji, pokušati da shvatimo mentalitet, koji je rodio i odnjihao tu ustanovu. Poredimo li onda taj mentalitet s našim modernim shvaćanjem, lako ćemo steći kriterij, kojim ćemo rasuditi ono, što bilo živa bilo pisana riječ iznosi o inkviziciji, te stvoriti svoj vlastiti sud o njoj.

I. Činjenice o postanku, razvitku i postupku inkvizicije.

1. postanak inkvizicije.

Premda je herezija gotovo jednako stara kao i Crkva Božja — i tu zabluda prati istinu neprestano poput sjene! —, ipak priznaje čak i slobodni mislilac, američki povjesnik Lea, da su kroz prvih tisuću godina svojega života Crkva i papinstvo jedva kad tad pokušali silom ugušiti hereze, iako su se one znale više puta i jako širiti. S njim se slažu i protestantski pastor Schmidt te katolički svećenik Vacandard.² Istom u 11. stoljeću opažamo, da

² Vidi riječ »Inquisition« u d' Alèsovom »Dictionnaire apologétique«, str. 824.; zatim Vermeersch, Die Toleranz, Herder — Freiburg 1914., str. 103. i dalje. Vermeersch iznosi zanimljive podatke ob odnosu Crkve i države za vrijeme istočnorimskih careva te o »objektivnosti« Leaovoj, na kojega se obično mnogo pozivlju moderni kritičari inkvizicije.

se počinje javljati tendencija upotrijebiti i fizičku silu protiv zablude. Ali, kako je teško prodirao novi mentalitet, vidi se na pr. iz savjeta, što ga daje Wazon, biskup iz Liège-a (u današnjoj Belgiji) svojemu biskupskom kolegi, koji ga molio za savjet, kako da postupa s opasnim krivovjercima Katarima: »Bog ne će smrti grešnika,« odgovara Wazon, »nego da se obrati i živi... I zar nas nije (Krist!) učio, da zli moraju živjeti s dobrima do suda Božjega, koji će ih sam razdijeliti, kad nam je svjetovao, da pustimo, te kukolj raste zajedno s pšenicom sve do žetve. Oni, koje svijet danas smatra kukoljem, mogli bi, kad dođe žetva, biti od Boga spremljeni sa žitom. Oni, koje mi smatramo neprijateljima Božjim, mogli bi doći iznad nas u nebu.« Šest godina kasnije t. j. g. 1049. udara sabor u Reimsu pod predsjedanjem samoga pape Lava IX. Katare samo duhovnom kaznom izopćenja, a četvrti nasljednik toga sveca na papinskom prijestolju, Aleksandar II. (1061—1073) piše nadbiskupu u Narbonne-i te ga sjeća: »quo leges tam ecclesiasticae quam saeculares effusionem humani sanguinis prohibent — da kako crkveni tako i državni zakoni zabranjuju prolijevanje krvi.« Ukratko: još je uvijek prevladavalo do naivnosti idealno shvaćanje, što ga je tadašnji suvremenik veliki sv. Bernardo od Clairvauxa očitovao riječima: »Capiantur non armis, sed argumentis — treba ih osvojiti dokazima, a ne oružjem!«³ Pa ipak nije prošlo ni potpunih stotinu godina, a drugi lateranski sabor (1139.) za Inocencija II. donosi kanon 23. »Eos... haereticos... per potestates exteras coerceri praecipimus — zapovijedamo, da državne vlasti kazne te krivovjerce.«⁴ Odakle najednom tolika promjena?

Onomu, tko pažljivije prati povijest 11. i 12. vijeka, udarit će u oči dvije vrlo važne činjenice, koje su odlučno utjecale na tako veliku promjenu držanja prema krivovjerstvu. Prva je činjenica neobična drskost i ujedno opasnost Katara ili, kako su se po romanskim zemljama običnije zvali, Albigenza i Waldenza, i ta je činjenica odlučnija. Druga je činjenica pritisak, što se vršio na službene predstavnike Crkve i odozgora od nosilaca državne vlasti i odozdola od širokih slojeva pučanstva.

Već lakonska zbitost 23. kanona drugoga lateranskog sabora, što ga netom citiramo, daje barem naslutiti svu sudbonosnost novoga pokreta, svu opasnost nove zablude. Tu se naime kao krivovjerci, koje Crkva osuđuje, a država treba da ih kazni, navode »oni, koji hineći pobožnost zabacuju sakrament tijela i krvi Gospodnje, svećenički i ostale crkvene redove te zakonitu zgradbu.« Dakle takoreći tri stupa, na kojima je dotad mirno počivao sav društveni i socijalni poredak: bogoslužje kršćansko, koje je tada bilo u središtu javnoga života, hijerarhiju kao predstavnika posebnoga od svjetovne vlasti

³ »Inquisition« I. c., str. 825. sq Vanredno su temeljite i dokumentirane Guiraudove monografije u »Dictionnaire«-u: Inquisition i Saint-Office, pa ćemo se njima obilnije poslužiti.

⁴ Denzinger-Bannwart, Enchiridion symbolorum 16—17 izd., nr. 367.

različita suverenstva, što kopa nepremostivi jaz između poganske cezaropapističke i kršćanske civilizacije, te napokon monogamijsku nerazrešljivu ženidbu. Sve to napada zabluda, koja se došavši s Istoka kao kćerka staroga manihejzma širi poput kuge i hara po kršćanskom Zapadu. Da vidimo, kakovim je sve posljedicama rodila i kakovim se sve metodama služila ta hereza, evo samo nekoliko primjera! Ako i ne uzmemo u obzir onoga, što je prosti puk sve pripovijedao o krivovjercima i njihovim tajnim sastancima — tako su kolale glasnice, da u njih vlada čisti promiskuitet te čak i sodomski grijeh, da ubijaju djecu rođenu iz grijeha, spale ih te od njihova pepela naprave kruh, kojim onda prave ruglo iz sv. Pricesti i sl.⁵ — jer su takova pripovijedanja vrlo nepouzdana vrela za povijest, to nam ipak posve pouzdani historijski izvori te povijesni auktoriteti zajamčuju, da su iz njihova nauka logički slijedila samoubijstva, zabacivanje zakonite ženidbe, crkvene i svjetovne vlasti. Adoptirajući naime manihejski nauk, prema kojemu je duša zarobljenik u materiji, tijelu, što je stvoreno od boga zla, izveli su praktičan zaključak, da se toga ropstva treba što prije riješiti i da treba sve osuditi, štogod to ropstvo dovodi ili produžuje. Posljedica je bila, kako nam jamči Msgr. Douais u svojem djelu »Albigéens⁶«, da su kod Katara bila samoubijstva na dnevnom redu; da se život u zakonitoj ženidbi žigorao kao nemoralan: »matrimonium est meretricium, matrimonium est lupanar — ženidba je bludništvo, ženidba je javna kuća«, (kako vidimo, to su preteče naših današnjih marksista, koji se znaju služiti istim žargonom!) tako čitamo u registrima toulouske inkvizicije, a Doellinger u svojem djelu »Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters« nas uvjerava, da su krivovjerci smatrali časnijim život u konkubinatu negoli u zakonitoj ženidbi: »gravius est facere cum uxore sua quam cum alia muliere«, jer da se konkubinat barem skriva i svatko ga se stidi, a ženidba se javno i bez stida pokazuje: »quia magis publice et sine verecundia fiebat!⁷ Posljedica je bila, da se svaka ljudska vlast smatrala sotonskim djelom, te se osporavalo državnoj vlasti pravo kazniti smrću, i zabranjivala zakletva, kako se vidi iz samih izvora o inkviziciji, što ih iznosi Doat,⁸ napose crkvena hijerarhija smatrala se sotonskom ustanovom: papa, biskupi, svećenici i redovnici bili bi na njihovu sotonski pomagači, a crkveni obredi se često prikazivali kao štovanje boga zla, koje se protiv štovanja dobroga boga »u duhu i istini«. Ne čudimo se onda, kad čitamo u povijesti, kako razni krivovjerci navaljuju na crkve i samostane paleći ih i rušeći, kako pogrđuju i zlostavljaju svećenike, koji katkad umiru u nepodnošljivim mukama, da se pogrđuje Presveto Otajstvo oltara, da se bacaju posvećene hostije, a od korporala (tjelesnika) da se prave darovi za metrese,⁹ ne čudimo se, kad čitamo, da su na početku 12. vijeka ustajali krivovjernici kao Petar de Bruys u južnoj Francuskoj, koji je bunio narod protiv klera, ili Arnold iz Brescie, koji je svojim propovijedanjem u Rimu digao narod na buntu protiv pape Eugena III. tako, da su papu protjerali te proglasili republiku.

⁵ »Inquisition« str. 834.

⁶ Str. 10. cit. kod Guiraud »Inquisition«, str. 836.

⁷ Str. 23. cit. ibid., str. 838.

⁸ Vidi »Inquisition«, str. 840. sq.

⁹ Ibid., str. 844., gdje se citiraju Vacandard i Bouquet.

Na očigled ovakovih činjenica shvaćamo da je herezija postala već pravom socijalnom pogibli. Nije to bila više apstraktna teologijska doktrina nego prava anarhija. Razumljivo je, da se sve to više osjećala potreba i silom se braniti od otihi usijanih glava. I, ako je drugi lateranski sabor naložio državnoj vlasti, da ima kazniti krivovjernike, koji takav nauk šire i takova nedjela vrše, tad je samo postupao dosljedno prema načelu, da Crkva u jednu ruku nema pravo kažnjavati smrću, a u drugu da to više ima pravo zahtijevati zaštitu od vremenite vlasti. Ali na očigled tih činjenica razumijemo i to, da je morala nastati reakcija kod vjernoga puka i kod državnih vlasti, koji su onda nastojali upravo prisiliti crkvene poglavare, da i oni ustanu na obranu vjerskih svetinja i kulturnih tečevina. Tako nam Fredericq u »Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis neerlandicae« pripovijeda, da je narod u Cambrai-u naprosto navalio na nekog krivovjernika, pošto je pred biskupom iznio svoje zablude, oteo ga i ne čekajući biskupove presude zatvorio u jednu kolibu i zapalio, a Muratori u »Rerum italicarum scriptores«¹⁰ iznosi, kako je narod u Milanu protiv volje biskupove cložio se s magistratom te priredio veliku lomaču, na kojoj je spalio uhvaćene heretike. Više puta dobiva čovjek taj dojam, kao da se narod žurio sam izvršiti pravdu nad tim nesretnicima bojeći se prevelike blagosti crkvenih, a katkad i svjetovnih poglavara. Tako čak slobodni mislilac Lea pripovijeda, kako je puk u gradu Reimsu bojeći se blagosti biskupove s hereticima upotrijebio njegovu odsutnost, da provali u zatvor, uhvati krivce i spali ih na lomači.¹¹

Nego u državnih poglavara se također rano probudila potreba za brzim i energičkim uredovanjem. Tako je u Franceskoj, kako se vidi iz Mansi-ja, kralj Robert Pobožni iskreno se bojeći i za svoju državu i za duše svojih podložnika pozvao biskupe u Orleans, dao potražiti krivovjernike i nagovarati ih na opoziv zabluda. Kad to nije pomoglo, osudi on trinaest od njih na smrt na lomači tako, da je prvu lomaču za krivovjernike u Francuskoj zapalila državna vlast. Da je inicijativa za to djelo potekla od svjetovnjaka i od državne vlasti, vidi se, kako rekoh, iz akata sabora u Orleansu,¹² a klasički to dokazuje još i ova činjenica. Oko 150 godina kasnije (1162.) piše nasljednik Robertov na francuskom prijestolju, Ljudevit VII. list papi Aleksandru III., u kojem ustaje na obranu svojega brata nadbiskupa i grofa flandrijskoga Henrika. Taj je naime stao progoniti Katare u svojem kraju, a ovi se — vrlo značajno! — prizvali na papu Aleksandra III. To je bio povod listu papinom, kojim opominje nadbiskupa: »Bolje je riješiti krivca negoli se pretjeranom strogošću ogriješiti o

¹⁰ Op. cit. (Fredericq.) I., str. 28—30. — vidi »Inquisition«, str. 823. Muratori IV., str. 89. — »Inquisition«, ibid.

¹¹ Vidi Vermeersch, Die Toleranz, str. 103.

¹² Mansi, Concilia XIX, str. 373—386. cit. »Inquisition«, str. 827.

život nedužnih... bolje pristaje klericima oprostenoje negoli okrutnost... Noli nimium esse iustus!« Kralj, kojemu brat posla taj papin list, piše tim povodom papi: »Molim Vas radi časti kršćanske vjere, dajte nadbiskupu u toj stvari potpunu slobodu; on će pogubiti one, koji se tako dižu proti Bogu, a svi u našoj zemlji, koje prožima prava pobožnost, hvalit će njegovu pravednu strogošć. Budete li pako Vi radili drugačije, mrmljanje ne će lako prestati pa ćete izazvati žestoke prigovore javnoga mnijenja protiv rimske Crkve.«¹³ Slično je u Njemačkoj car Henrik III. o Božiću 1052. dao objesiti prve heretike, a Fridrik II., koji se sigurno nije odlikovao u osjećanju s Crkvom, izdao je zakon o spaljivanju krivovjernih na lomači. I jedno i drugo se dogodilo prema svjedočanstvu kroničara »cum consensu cunctorum — uz odobravanje svega naroda.«¹⁴ Isto vrijedi, kako vidjesmo, za Italiju, dakle za sve zemlje, u kojima se tada javljala hereza, za koju sam Lea veli »da bi se Evropa vratila u barbarstvo najstarijih vremena, da je katarstvo predobilo za se većinu vjernih.«¹⁵ Zanimljivo je vidjeti, kako je u isto vrijeme jedan od najokrutnijih progonitelja heretika Henrik II. engleski, koji izopćen iz Crkve živi u otvorenom neprijateljstvu s papom Aleksandrom. Tako eto gledamo tokom 11. vijeka i u prvoj polovici 12., kako svjetovnjaci, a napose vladari sve to više upotrebljavaju nasilna sredstva obrane protiv opasnih krivovjernih, a službeni predstavnici Crkve nastoje zauzdavati njihovu gorljivost u tom poslu. Državni organi idu u potjeru za krivcima te traže od crkvene vlasti, da ustanovi krivnju, a onda špet u vlastitoj režiji upotrebljava drakonske mjere protiv krivovjernih. Očita zla u jednu, a nastojanje vladara u drugu ruku lome otpor Crkve sve to više, dok se konačno ne složi s državnom silom, da se zajedničkim snagama odupru zajedničkom neprijatelju.¹⁶ Tako baš za Aleksandra III. određuje treći lateranski sabor: »premda crkvena disciplina ne ide za krvavom odmazdom nego joj je dosta svećenički sud, ipak je mogu pomoći zakoni katoličkih vladara, da ljudi bojeći se tjelesne kazne često traže ono, što im je na spasenje« te ujedno naviješta otvoreni križarski rat krivovjernicima po onim krajevima, gdje su sve harali i ubijali.¹⁷ Ali pravom godinom rođenja

¹³ L. c., str. 830. sq.

¹⁴ Ibid., str. 827.; Vermeersch, op. cit., str. 109.—10.

¹⁵ Vermeersch, op. cit., str. 107.

¹⁶ Vidi »Inquisition«, str. 831. i dalje. Vrlo je značajno za mnoge zatočnike »slobodne misli«, da im je Crkva »antidržavna«, ako ne će da kaže na svaku državne vlasti »Amen«, a složi li se opet u kojem slučaju s državom kao kod inkvizicije, onda opet teško si ga njojzi od njihove »objektivne« kritike!

¹⁷ Denzinger-Bannwart, Enchiridion 16-17 izd., n. 401. Original glasi: »Licet ecclesiastica disciplina, sacerdotali contenta iudicio, cruentas non efficiat ultiones: catholicorum tamen principum constitutionibus adiuvatur, ut saepe quarant homines salutare remedium, dum corporale super se metuunt evenire supplicium«.

inkvizicije možemo nazvati tek 1184., kad je papa Lucije III. pomirivši se napokon s Fridrikom II. skupa s njime na saboru u Veroni¹⁸ donio dekret, u kojem se osim duhovnih crkvenih kazna točno određuju zločinstva krivovjersstva i taksiraju i vanjske i tjelesne kazne sve do »*traditio brachio saeculari* — predaje u ruke svjetovnoj vlasti«, što je praktički značilo smrt na lomači. Ujedno se tim dekretom predaje inicijativa za pronalaznije krivovjernika u ruke crkvenih organa: biskupi nemaju više čekati, dok ih drugi, napose državni organi pozovu, da ustanove, jesu li okrivljenici uistinu krivovjernici, nego moraju na vlastitu odgovornost sistematski jednom ili dvaput na godinu pretražiti — odatle ime inkvizicijal — sumljive župe te tražiti, da im se pod zakletvom označe javni ili tajni heretici. Njih onda moraju pozvati, da se odreknu zablude, te u slučaju neuspjeha dalje uredovati. Tako je eto slogom crkvene i državne vlasti došlo do famozne inkvizicije, koju bismo mogli s Guiraudom odrediti: sustav duhovnih i vremenskih (građanskih) kazna, što su ih složno odredili Crkva i država za obranu vjerskoga pravovjersja i socijalnoga poretka, koje je jednako ugrožavao vjerski i socijalni nauk herezije«.

Toj povijesti o postanku inkvizicije jedva je potrebno što god dodati. Primjetio bih samo to, da prema zdravoj logici iz te činjenice slijedi, da se Crkvi jedinoj ne može upisati niti u zaslugu ono dobro niti u grijeh ono zlo, što ga je inkvizicija donijela kršćanskom svijetu. To slijedi barem prema »buržujskoj« logici, jer prema »marksističkoj«, koja je logika svoje vrste, moglo bi ipak nešto drugo i protivno slijediti; najlogičnije bi za markiste bilo reći, da za sve to nitko ne nosi odgovornosti, jer da je inkvizicija bila »nuždan refleks tadašnjega materijalnog poretka prema nemogućim zakonima dijalektičkoga materijalizma«!

2. razvitak inkvizicije.

Inkvizicija, osnovana dekretima Aleksandra III. i Lucija III. bila je u neku ruku »*iuris dioecesiani*« t. j. vršili su je pojedini biskupi na vlastitom području kao redovni učitelji i suci u stvarima vjere i ćudoređa. Nije to dakle još bila strogo papinska inkvizicija, koju su po ovlaštenju od pape dobivenom rukovodili ponajviše redovnici osobito iz reda sv. Dominika. Na pitanje, kako je i zašto došlo do te posebne papinske inkvizicije, ne odgovaraju svi historici jednako. Prema Vermeerschu¹⁹ pada početak papinske inkvizicije u pontifikat Grgura IX. (1227—1241), koji je uopće nastojao oko centralizacije i organizacije crkvene uprave pa tako kodificirao i crkveno pravo. Kao godina osnutka općenito se uzima manje više 1231. A razlozi njezina onutka

¹⁸ »Inquisition«, str. 833. — Denzinger n. 402.

¹⁹ Op. cit., str. 113., gdje zove to manjenje općim.

bili bi prema istom piscu i prema Guiraudu²⁰ dani iskustvom, da je biskupska inkvizicija previše pocjepkana i presporo i preslabo funkcionirala. Kako je svaki biskup u svojoj biskupiji autonoman, to su se morale pojaviti razlike u samom postupku, a moglo je biti i nemarnih biskupa to više, što znamo za slučajeve, u kojima su najbliži rođaci biskupovi znali pristati uz krivovjerje. Posve je razumljivo, da se takav biskup, koji je u ono doba katkad bio više velikaš negoli crkveni knez, teško odlučivao na uredovanje ili možda uopće nije htio ništa poduzimati. Povijest Crkve u Francuskoj bilježi nam dosta takovih slučajeva. Samo s velikim poteškoćama moglo je dakle doći do jedinstvenog postupka u pojedinim pokrajinama dogovorom i sporazumom biskupa, a, ako nije do njega došlo, mogli su krivovjerци pojedine biskupe izigravati. K tomu je bilo dosta mnogo i fizičkih i moralnih lica (= zajednica) izuzetih ispod biskupske vlasti i podvrgnutih izravno sv. Stolicu. Lucije III. izričito doduše daje biskupima ovlast apostolskih delegata s obzirom na takove osobe u stvarima, na koje se odnosi inkvizicija, ali lako je razumjeti, da je sa svim tim ovlastima ipak bilo poteškoća. Sve je to moralo potaknuti sv. Stolicu, da preuzme stvar u svoje ruke. Biskup Douais u svojem djelu »L' inquisition, ses origines, sa procedure«²¹ zastupa mišljenje, da je povoda inkviziciji kao papinskoj instituciji zapravo dala borba između njemačkoga cara Fridrika II. i Grgura IX., što predočuje jednu od najžalosnijih scena iz te gigantske borbe, u kojoj su carevi nastojali pod izlikom pravovjerja proširiti preko dopuštene mjere svoju vlast. To da je potaklo Grgura IX. te postavi kao protivutežu papinskoga suca za vjerske stvari. Kad je praksa pokazala korist te institucije, da se inkvizicija ustalila i proširila po ostalim kršćanskim zemljama te tako ostala na životu još dugo, pošto je povod njezina osnutka davno već prestao. Da ta hipoteza nije bez temelja i da iznosi barem jedan od razloga, zbog kojega je sv. Stolica uzela inkviziciju u svoje ruke, — kamo sreće, da ju je svuda branila od državne supremacije! — pokazuju nam ovi razlozi. Iskustvo u ženidbenim parnicama Henrika IV. njemačkoga i Filipa II. Augusta francuskog pokazalo je, da je biskupima puno teže u krajnim slučajevima protiviti se željama suverena, u čijoj se vlasti nalaze, negoli suverenom Ocu kršćanstva. A da bi državne glave lako mogle podleći napasti, te nastoje inkviziciju upotrijebiti za svoje čisto profane i političke ciljeve, dalo se možda već i onda naslućivati. Jer kršćanska era daje nam cijeli niz dokaza, da je politička moć posve ispravno osjećala, kako je vjerski auktoritet puno jača moralna sila, te onda posve neispravno pokušavala napraviti od nje polugu za svoje pothvate. Neispravno, jer je uzurpirana duhovna vlast redovno teretom,

²⁰ L. c.; »Inquisition«, str. 847.

²¹ Vidi Vermeersch, op. cit., str. 113—115.

što najprije zdrobi svojom težinom onoga, koji ju je nezakonito prisvojio. A baš su njemački vladari to lakše podlijegali toj napasti, što su se smatrali nasljednicima rimskih careva i svjetovnim glavama kršćanskoga svijeta. U Fridrika II. nije manjkalo izraza: koji dosta odaju takav mentalitet.

Uostalom uz nešto dalekovidnosti, koje na Stolici sv. Petra nije nigda manjkalo, moglo se to predvidjeti. Jedva je prošlo kakvih 60 godina, kad je Filipu Lijepom francuskom doživši veliki i snažni utjecaj na papu Klementa V. u Avignonu pošlo za rukom učiniti inkviziciju svojim oružem, pomoću kojega se uništiti templarski red i dokopati se njegova imetka. Sam Klement iznosi, kako je kralj uza sve proteste papine na svoju ruku radio, počinito velike nepravde nedaćnim ljudima i nanio veliku štetu Crkvi. Siromašnoga Klementa V. koji nije imao dovoljno snage te posve odoli silniku, dotle je kralj pričinjavao, dok nije pristao, da se red ukine. Tako je eto inkvizicija, kako s ove om pomiješuje Guiraud, osnovana od papa da u njihovo ime vodi procese herezija, postala... oružem vlasti u rukama francuskoga kralja već poslije jedne 50 godina. Analogno je kojih 150 godina kasnije postala inkvizicija u Španiji u rukama Ferdinanda Aragonskoga i Izabele Kastilske te poslije u rukama njihovih nasljednika na španjolskom prijestolju izvršnim sredstvom ne samo u obranu krćanstva nego i za obranu španjolske rase protiv tuđih elemenata. Ne odgovara istini, kad Bihaly piše u već spomenutoj »Nolitovoj« ediciji, da je u Španiji »pritešnjena tako sa dve strane zvanična crkva izražila inkviziciju«, nego su baš naprotiv Ferdinand i Izabela saltjitali papu Siksta IV. molbama, dok im nije brevecem »gratiae« od 1. studenog 1478. dao gotovo »plein pouvoir« za uređenje inkvizicije i tako zapravo predao inkviziciju u državne ruke. Nije prošlo mnogo vremena, a papa je morao ljuto požaliti taj svoj korak, na koji ga navela želja dati priznanje tima drukčije zbilja vrijednim i zaslužnim katoličkim vladarima. Jer domaća su španjolski suvereni imenovali velikom inkvizitoru kraljevsko vijeće, koje je odlučivalo u svim pitanjima državnoga, a sajelevalo u svim pitanjima crkvenoga prava. Kako su ubrzo počeli sami imenovati velikoga inkvizitora, a ovaj je opet imao vlast poslavljati sve podređene organe po Španiji, to je lako razumjeti, da je u toj zemlji nastala institucija s imenom inkvizicije, ali koja je praktički bila neodvisna od Rima, jer su se i apelacije rješavale u samoj Španjolskoj; lako razumjeti, da je postala više oružem političke moći negoli crkvene vlasti. Uzme li se još u obzir, da je Torquemada, taj pravi tip srednjevječnoga čovjeka: »prokušane strožosti prema samome sebi, godine i godine ispovjednik Ferdinanda i Izabele, a da ipak nigda nije poželio kakove crkvene časti ili imetka..., premda vrlo učen, nije htio da postane magistrom teologije..., tvrd prema sebi pa stoga tvrd i prema drugima; kako veli Mortier,²⁴ da je Torquemada za Španiju poostrio postupak in-

²⁴ Guiraud »Saint-Office«, str. 1079. i dalje. Značajno je, za »objektivnost« »Nolitova« izdanja, da piše: »Filip Lepi kao prvi svetovni vladar pokuša da se umeša u potpuno proizvoljni postupak inkvizicije... Ali kad mu je papa u nekim drugim stvarima učinio neke ustupke, dao je inkviziciji slobodne ruke i izjavio ponovno, da državne vlasti imaju da joj služe! (str. 56/57.)

²⁵ Uvod, str. 16.

²⁶ Histoire des maitres généraux de L' Ordre des Frères Prêcheurs IV., str. 581. cit. »Saint-Office«, str. 1098.

kvizicije, koji je drugdje bio u običaju, tad ćemo znati po zaslugi ocijeniti nemogoške ispade marksističke i slobodnozidarske štampe na Crkvu zbog »strahota« inkvizicije. Neoprostiva je neupućenost ili osude vrijedna zloba, ako u Uvodu već citirane knjige o Torquemadi u »Nolitovu« izdanju piše: »Slika koju dobijamo čitajući ovo dokumentovano i sjajno oblikovano delo strašna je, iako je verovatno samo bled otsjaj sfirepog i strašnog mučilišta u kojem je ta institucija nekoliko vekova kinjila čovečanstvo. -- Od početka inkvizicije pa do njenoga kraja, o inkviziciji niko nije smeo da govori, da piše, da objavi neku reč ili neku sliku. Svi pisani dokumenti bili su ljubomorno čuvani, a kada je inkvizicija ukinuta spaljen je velik deo dokumenata. Strahovita moć inkvizicije bila je dakle tajna, tako da je u toj stvari ono što o njoj znamo samo mali deo one jezive stvarnosti.«²⁵ Jer, kako se vidi iz našega dosadašnjega razlaganja, i prije i poslije uvođenja papinske inkvizicije bila je praksa te institucije po raznim zemljama različita, pa je skroz na skroz samovoljno i neznanstveno generalizirati pojedine slučajeve. Stoga ozbiljni pisci kao na pr. Schoonjans, koji je prethodne godine izdao knjigu pod naslovom »L' Inquisition« razlikuje čak četiri razne inkvizicije: srednjevječnu crkvenu, španjolsku, antilutevovsku i antikalvinsku.²⁶ Dok je u Španiji vladala takova okrutnost i strogost, da je Siksto IV. inkvizitore pozivao na red, a kralja i kraljicu molio i zaklinjao: »Quia sola clementia est quae nos Deo, quantum ipsa natura praestat humana, facit aequales, regem et reginam praefatos per viscera misericordiae D. N. J. C. rogamus et exortamur, ut illum imitantes cuius est proprium misereri semper et parcere, suis civibus Hispalensibus et eius dioecesis indigenis erroremque suum cognoscentibus ac misericordiam implorantibus, parcere velint...«²⁷ (»Jedina blagost čini nas Bogu jednakima, koliko je to uopće za ljudsku narav moguće, pa stoga molimo i pozivljemo kralja i kraljicu za milosrđe G. N. I. K., da slijedi primjer Onoga, kojega je svojstvo uvijek se smilovati i poštediti, i da svojim španjolskim podanicima te biskupije oprostite, kad priznaju svoju bludnju i mole za milost...«), dotle se prema priznanju samoga Lucke, koji posve nepritajeno odaje svoju nesklonost prema katoličkoj Crkvi, u Njemačkoj pape gotovo badava upinjali, da uopće uvedu inkviziciju. Jednako je Engleska radila na svoju ruku, te je na pr. kao žrtva njezine samovolje pala sv. Ivana Arska, a da se uopće nije uvažio svetičin priziv na papu.

Tako dakle pokazuje nesamo osnutak nego i razvitak inkvizicije, a napose španjolske inkvizicije, za koju sam Llorente priznaje da se smatrala gotovo posve nezavisnom od sv. Stolice²⁸ te dala vladanjem svojim prema njezinim naredbama nejednaki dokaza za to,²⁹ kako je prosta demagogija, kad se bilo generali-

²⁵ Uvod, str. 19/20.

²⁶ Bruxelles 1932. Edition de la Cité chretienne.

²⁷ »Saint-Office«, str. 1095.

²⁸ Ibidem, str. 1108.

²⁹ Guiraud opširno izvješćuje prema izvorima o slučaju španjolskoga primasa Carranze, koji je za naš predmet vanredno poučan. Kad je španjolska inkvizicija toga učenjaka, što se kao teolog proslavio na tridentskom saboru, bacila u tavnicu, zaludu je nastojao taj sabor da ga izbavi iz šaka Filipa II. Zaludu je sam sabor ispitao inkriminirano Carranzino djelo i pronašao u redu,

ziraju nepodopštine, koje se znale dogoditi na jednom mjestu, bilo prikazuje inkvizicija kao strahovito barbarstvo, za koje nosi odgovornost katolička Crkva. Još nam je malo ogledati samu

3. proceduru ili postupak inkvizicije.

Kako slijedi iz dosele rečenoga, nama je moguće obazirati se samo na zakonske norme, što ih je napose za papinsku inkviziciju izdala zakonita vlast, i koje su se inkvizitori bili dužni držati. Ne tvrdimo, da su se svi inkvizitori u svakom slučaju i po svim zemljama točno držali tih propisa. Jer, gdje god ljudske ruke nešto izvode, tu su uvijek moguće i zloupotrebe, pa onda svaki zakon mora ostaviti sucu nešto slobode u tumačenju zakona i primjeni njegovoj, a napokon, kako je dovoljno pokazano, znali su se umiješati s necrkvene strane posve necrkveni interesi, koji su naprosto pregazili sve propise, no za takove slučajeve ne može nitko barem po »buržujskoj« logici kriviti Crkvu.

Postupak papinske inkvizicije nam je točno poznat jedno iz papinskih odredaba, koje su uvrštene kasnije u »Corpus iuris canonici«, a drugo iz t. zv. direktorija, što su ih pojedini inkvizitori izrađivali, da upute svoje kolege u inkvizitorski postupak, kao što i danas znaju naši pravnici izrađivati priručnike o postupku kod suda u raznim kategorijama parnica. Prema tim dakle pouzdanim izvorima bila bi šema inkvizicijskoga postupka ova:

U procesu inkvizicije mogu se razlikovati ovi momenti: »vrijeme milosti«, pozivanje i preslušavanje svjedoka, preslušavanje optuženih, odluka o izmirenju pokajnika, osuda tvrdokornih.³⁰ Ti su se momenti odvijali ovako. Kad je bilo određeno, da se provede inkvizicija u kojoj zemlji odnosno kojem kraju, tad bi inkvizitor ponajviše u pratnji svojih pomoćnika, svoje družine, slugu i bilježnika svečano uljebao u zemlju. Odmah bi izdao dvije naredbe: prvu t. zv. »edikt vjere«, koji je pod prijetnjom kazne izopćenja tražio, da se inkvizitoru prijave svi, za koje se zna da su ili krivovjerci ili barem sumljivi s krivovjerja, i drugu t. zv. »edikt pomilovanja«, kojim se određivao rok od 14 do 30 dana, za kojega je mogao svaki krivovjerac dobiti oprostjenje, ako je došao priznati svoju zabludu, odreći je se i primiti, ako treba, kanonsku pokoru t. j. na pr. nositi kroz određeno vrijeme ušiven križ na odjeći ili ići na kakovo poklonstvo ili se bičevati na svečanim procesijama i sl. Inkvizitor je mogao i na osnovu javnoga

zaludu su ga izdali u Rimu s papinskim odobrenjem, zaludu bile intervencije Pija IV. Istom energična prijetnja sv. Pija V., da će Filipa II. udariti izopćenjem, a cijelu Španiju interdiktom, pomogla je zatočenom primasu i skinula španjolskoga velikog inkvizitora! Vidi l. c., str. 1108—1110.

³⁰ Vidi »Inquisition«, str. 861. i dalje. Od direktorija, iz kojih vadimo podatke, upotrebljavamo prema Guiraudu Eymericov. Za Eymerica pak veli Vermeersch da je prema svjedočanstvu svojih suvremenika bio pretjerano strog tako, da možemo biti sigurni, e je njegova slika inkvizicije dosta crna.

goverkanja proglasiti sumljivim pojedince te ih odmah i zatvoriti u istražni zatvor i potražiti svjedoke. A mogli su i drugi prijaviti inkvizitoru sumljivce, kojima se katkad uopće nije ni reklo, tko ih je prijavio. Ta uredba, iako dobro mišljena, očito nije računala s mogućnošću, da bi prijava mogla poteci iz zlobne osvete, a to možda stoga, jer su se lažni svjedoci strogo kažnjavali.³¹ Osumnjičenik je mogao doći u istražni zatvor, ali je i davši potrebne kaucije te obvezavši se, da će se uvijek spremno odazvati pozivu, mogao ostati i na slobodi.

Dok se saslušavanjem svjedoka i prijavljivača kupilo sve, što je trebalo okrivljenika, imao se preslušati sam okrivljenik. On je mogao sad ili priznati svoju krivnju i za nju se pokajati ili ne priznati. U prvom bi slučaju inkvizitor prestao vršiti sudačku vlast te je postajao ispovjednikom, koji nije kažnjavao nikakovom kaznom ni predavanjem krivca državnoj vlasti nego davao koju od netom spomenutih ili sličnih kanonskih pokora. Ako li optuženik nije priznao svoje krivnje, tad je postupak išao za tim, da to priznanje istisne. Zato su imala poslužiti ova sredstva: prijetnja lomačom, lakša ili teža tavnica pooštrena postom i s prijetnjom, da će svjedoci iznijeti svjedočanstva protiv krivca, kojemu onda nema više spasenja, posjet dvaju pouzdanih i uglednih ličnosti, koje bi ga mogle lijepim skloniti na priznanje, spremno i lukavo ispitivanje inkvizitora, kojim se nastojao optuženik navesti na tanak led, i napokon tortura.

Okrivljenik je u tom stadiju stajao pred inkvizitorom goloruk i bez ikakove zaštite, jer je bula Inocencija III., umetnuta poslije u »Corpus iuris«, branila advokatima braniti te nesretnike, a osim toga se cijeli proces redovno vršio tajno. Stoga redovno nije bilo onih prednosti za okrivljenika, što ih obično daje javna rasprava i pozivanje na javno mišljenje ili suočenje sa svjedocima ili tužiteljima.

Kad je rasprava bila gotova, inkvizitor bi sa svojim prisjednicima obično vrlo svečanim načinom izrekao osudu, što se zvalo »sermo generalis«. Taj se počinje kratkom poukom puka i polaganjem zakletve sa strane državnih službenika, da će u stvarima vjere slušati inkvizitora. Zatim bi se opraštale nekim krivcima dobivene pokore, a drugima opet davale nove. Napokon se čitale krivice raznih kategorija osuđenika, od kojih su na koncu bili oni, što se imali predati državnoj vlasti na daljne uredovanje t. j. da se spale na lomači. Smrtne osude ne bi nikada izrekao inkvizitor nego državni suci na osnovu krivnje utvrđene po inkviziciji i na temelju državnoga zakona. Razlog je, po svemu sudeći, bio jedno taj, što je u Crkvi uvijek prevladavalo mišljenje, da ona kao Majka nema vlasti i ne može kazniti smrću, a drugo taj, da se klericima dozove u pamet, kako moraju uvijek biti daleko od krvavih poslova. Vermeersch vrlo uvjerljivo dokazuje kao

³¹ Za cijeli taj postupak vidi »Inquisition«, str. 862. sqq.

pravnik iz toga postupka, da se smrću uopće nije ni kažnjavalo krivovjerstvo kao vjerski prestupak nego kao socijalno zločinstvo.

Osim smrtne kazne, koju je uvijek izricala i izvršivala državna vlast, bilo je i drugih kazna, kojima je kažnjavala sama inkvizicija. Najblaže su bile već spominjane kanonske pokore, koje su mogle biti propisane i za kaznu poslije svršena procesa. Osim njih kažnjavalo se globom, gubitkom građanskih prava, koji je mogao stići i osuđenikovu djetu, zaplijenom dobara, rušenjem kuće krivčeve, zatim lakom, teškom i najtežom tavnicom, koje su bile na određeno vrijeme ili doživotno. Za kler i redovnike bile su određene još posebne kazne, a posebne sobice u samostanima, ništa bolje od tavnica, služile su kao zatvori, u kojima se redovno živjelo samo o kruhu i vodi.

Još jednu stvar treba da spomenemo, koja se odnosila na mrtve. Ako se naime tokom istrage pokazalo, da je koji umrli bio tajnim krivovjernikom, tad bi se proveo postupak, kao da je dotičnik još živ, odredila se kazna te bi se izvršila tako, da se na pr. zaplijenila dobra pokojnikovoj obitelji, ako je osuda glasila na zaplijenu dobara, ili se iskopala lješina te zakopala izvan blagoslovljena zemljišta, ako je osuda glasila na smrt. Kako se iz nekih kronika vidi, znali su gdjegdje vući naprije po ulicama takove lješine uz povik: »Tko bude tako radio, takav će mu biti svršetak!«

II. Shvaćanje srednjevjeknog čovjeka, koje je rodilo inkviziciju, ili kako da razumijemo taj postupak?

Baš ovaj postupak inkvizicije, za koji odmah instiktivno osjećamo da je nekud tuđ našem mentalitetu i za koji bismo voljeli da nije nikako vezan s Crkvom Božjom, upotrebljava polemička literatura kao neiscrpn arzenal, iz kojega vadi municiju za rat protiv Crkve. Pa i jest to prvorazredni materijal, koji je kadar hraniti i razigrati maštu kako pisca tako i njegovih čitača! Tortura, uze, lomača! Pa onda broj žrtava! Sta tu koristi prati Crkvu i zahtijevati od državne vlasti srednjega vijeka, da podijeli s njome odgovornost! Kako je Crkva uopće smjela takovo što trpjeti i nesamo trpjeti nego i odobravati te podbadati državne organe na takovo barbarstvo?

Pa ipak, makar nam se na prvi mah pri pomisli na sve te stvari i koža ježila, ako ih malko dublje promislimo, lako ćemo opaziti, da ih zamišljamo puno strašnijima nego što su uistinu bile. Mi prosto zaboravljamo, da se te stvari ne događaju danas nego da su se događale prije vjekova, i ne opažamo, kako neprijatelji Crkve iskorišćuju tu našu zaboravnost za svoju protivucrkvenu politiku. Jer procedura inkvizicije napose nosi na sebi dvije značajke srednjevjekovna čovjeka, kojima se on upravo upadno odvaja od današnjega, one naime odaju: željeznu logiku i željezne živce!

Pa da počnemo s ovim drugim! Dà, željezne živce! Hoćemo li, da objektivno prosudimo psihologijski dojam i neugodnost, što ju je proizvela inkvizicija na čovjeka, tad ne smijemo staviti pred nju lutkicu 20. vijeka, kojoj je dosta čuti frazu »intolerancija« ili »ultramontanizam«, da padne u nesvijest, nego ljude, kojima je bila najotmenija zabava turnir, što se često znao svršavati s krvavim glavama; ljude, koji bi se našim današnjim pokorama od par Očenaša i Zdravih Marija smijali ili nad njima sablažnjavali te nam s ponosom pokazivali svoje strašne bičeve, kojima se bičevali, kostrijeti, koje su nosili, ranjave noge, kojima su hodočasteći znali pola svijeta proći; ljude, koji nisu postili kao danas, gdje se gotovo svaki dan i u korizmi jede meso, nego cijele korizme mesa ni vidjeli, a znali i više od 40 dana u godini provesti o samom kruhu i vodi; ljude, kojima bi se naše današnje tavnice prije činile nagradom negoli kaznom, jer su higijenski i bolje od njihovih stanova. Dà, kakove je pojmove imao srednjovječni čovjek o tamnici! Je li potrebno, da doživljem u pamet »ponte dei sospiri« Signorie ili naše junačke narodne pjesme, gdje su sužnjevima »nokti — orati bi mogli«, a kosa i brada takova, da polu poda se »steru, polom se pokrivaču«? Tavnica u ona vremena morala je biti takoreći po svojem pojmu rupa, u koju nema sunca ni mjeseca, u kojoj živ junak mora polako trunuti i oslijepiti! Prema tim tada običajnim kaznama bile su kazne inkvizicije često još uvijek vrlo čovječne. Može li se razložno zamjeriti Crkvi, što nije iznašla humanijih kazna za one, koje je pronašla krivima, nego se služila onima, što joj tadašnji običaj i državna vlast mogli pružiti? Može li se pametno zahtijevati od crkvenih poglavara, da budu sve samogoniji, koji će za stoljeća preteći svoje doba; može li im se zamjeriti, što nisu u trinaestom vijeku upotrebljavali telefon i telegraf i radio, automobil, željeznicu i avijon? Uostalom, kako već rekoh, ako se radilo o kazni, nije se u ono doba mogao upotrijebiti današnji sistem, gdje još i danas znaju neki samo zato počinuti kakovu nepodopštinu, da mognu u zatvoru provesti zimu...

Željezni živci! Ti su tražili jake i zorne impresije, da dođe do željene reakcije! I danas priprosti narod traži kričeće boje i snažne kontraste. To je razlog, da se prema propisima inkvizicije progonili čak i mrtvi odnosno njihovi nasljednici, i da su se nepropisno znale vucariti lješine po gradu, eda svi vide i upamte, kako im se čuvati krivovjerstva, ako se boje sramote i preko groba, ako im je stalo do njihovih milih i dragih. To je razlog, da se smrtne osude izvršivale na svečan način, da su inkvizitori čak podjeljivali oprost za sudjelovanje kod tih žalosnih procesija. Kazna se smatrala znakom pobjede istine nad zabludom, a ujedno odgojnim sredstvom, koje će zastrašiti druge. Posve je dakle deplasirano prikazivanje tih »autos da fé« kao čiste farizejštine ili sadističkog užitka perverzних ljudi ili bodljikave žice oko privilegija klera i državnih staleža. Kako je ovo zadnje osno-

vano, vidi se najbolje iz postupka inkvizicije sa samim klerom. Ne! To su prema shvaćanju tadašnjega svijeta uistinu bile ispovijesti, trijumf vjere nad krivovjerjem. Kušalo se najprije obratiti i spasti žrtve zablude. Same nijesu htjele; neka dakle u zasluženoj kazni triumfira nad njima vjera i istina, kojoj se nisu htjele podložiti. I da to shvaćanje nije bilo posve krivo, vidi se najbolje odatle, što je inkviziciji pošlo za rukom u Francuskoj, Italiji i Španiji, dakle baš u romanskim zemljama, gdje je bilo najopasnije i najraširenije, istrijebiti katarstvo, koje bi drukčije, kako čusmo od slobodnog mislioca Lea, »bacilo Evropu u barbarstvo najstarijih vremena«. Ali nije li to stajalo hekatombe nedužnih žrtava? **Neduznih** sigurno ne, osim ukoliko nijedno ljudsko sudište nije nepogrešivo te može katkad i nedužna osuditi.

Jer posve je neispravno načelo, da misao uopće, a još manje izrečena misao nije podložna nikakovu zakonu. Ako je čovjek biće, koje ima nad sobom Gospodara i zakon, kojima se mora pokoravati, tada ima i zakon, koji obvezuje ljudsku misao to više, što je iskustvo vjekova od iskona potvrđivalo istinitost onih riječi Istine: »Što izlazi iz usta, iz srca izlazi, i to kalja čovjeka. Jer iz srca izlaze zle misli, ubijstva, preljube, bludnosti, krađe, lažna svjedočanstva, psovke.«³² Katarstvo je bilo najzornijim dokazom te istine, kojoj moderni zastupnici »slobode mišljenja« i previše tamnjana pale, čim se dokopaju vlasti, a zazorna im je samo onda, kad se radi o — crkvenim dogmama ili o inkviziciji!

A, kolik je broj žrtava barem u omjeru prema žrtvama drugih nekih modernomu shvaćanju simpatičnijih pokreta, neka nam pokaže samo ovo malo računa!

U španjolskoj inkviziciji, što je najdrakonskije postupala i to za ere Torquemade, koji je bio najstroži, dakle kroz 17 godina tražila je inkvizicija 2000 ljudskih života prema posve kritičkim podacima. Samo tri godine francuske revolucije u jeku sezone »slobode, jednakosti i bratstva« tražile su prema Taine-u, za čije djelo veli jedan kompetentan kritičar da će ostati uzorom za nepristrano pisanje povijesti, okruglo po milijuna žrtava!³³ Možemo dakle mirne duše dati pravo Vermeersch-u,³⁴ kad misli, da misao »okovana u okove crkvene dogme« nije kroz cijela tri vijeka inkvizicije tražila toliko žrtava, koliko »slobodna misao« za cigle tri godine francuske revolucije! Osim

³² Mt. 15, 19. 20.

³³ Vidi Vermeersch, op. cit., str. 204, Schoonjans, op. cit. 166, »Saint-Office«, str. 1092 sqq. Guiraud »Saint-Office«, str. 1093. dokazuje bjelodano, kako je Llorente, na kojega se pozivlje i »Nolit«-ovo izdanje, falzificirao brojeve (»flagrant délit d' exagération« i »double mensonge«!). Za »Nolit«-ovo izdanje bismo još primijetili, da bi bilo još dosta toga, što bi trebalo nožem kritike odrezati. Zasad nam se to ne čini potrebnim, ali, pokaže li se potreba, možemo i to učiniti.

³⁴ L. c., str. 156.

toga Schoonjans upozorava, da je Njemačka, u kojoj inkvizicija nije mogla uredovati za vrijeme reformacije, pretvorena trideset-godišnjim ratom u pravu pustinju, dok je Španiju inkvizicija spasla i od ote nesreće. A treba li da napose spomenemo žrtve trijumfa »slobodne misli« u Meksiku ili one milijune žrtava — u samoj ih Ukrajini eno umire šest milijuna od gladi! —, što ih traži boljševička ljubav prema bližnjemu i skrb za opće dobro?

Da razumijemo samu ustanovu inkvizicije i njezin postupak, valja nam još uzeti u obzir upravo jednostrano logički izgrađeno mišljenje srednjovjekovna čovjeka. Kako nam činjenice pokazuju, značile su krive nauke uvijek, a napose u srednjem vijeku veliku socijalnu pogibelj i nesreću. Gledajući dakle i državna vlast i narod užasno zlo, koje te nauke sa sobom donose u zemlju drmajući same temelje društva i njegova poretka, htjedoše ga odmah u korijenu ugušiti. Pri tom su posve logički došli do zaključka, da treba samu krivu nauku iskorijeniti, kad rodi tako gorljiv plodovina. Stoga se stalo tražiti od Crkve, koja i onako nije mogla kao Čuvarica objavljene istine Božje ostati kod toga nezainteresirana, da konstatira, gdje se nalazi izvor zla, krivovjerje, što ugrožava i vječnu sreću i vremenito blagostanje naroda. Neka Crkva nastoji zabludjele bilo milom bilo silom izvesti na pravi put. Ako li u tom ne uspije, izručit će ih državnoj vlasti, koja će ih kao pogibao za zajednicu učiniti neškodljivim t. j. kazniti smrću. Zločinac je nesamo onaj, koji praktički provodi, što nauka naopako uči, nego i onaj, koji takovu nauku zastupa i širi! Već smo gore upozorili, da u tom shvaćanju ima logike. A nije li i naš vijek doživio u sudnicama, da su osuđeni zločinci odnositeljima njihovih branitelja i javno mnijenje s ogorčenjem navalili na zločince po raznim katedrama, što su svojim naukama i načelima okužili atmosferu, koja je morala otrovati sve, koji su je neoprezno udisali?

Ta stroga i jednostrana logika, koja se gotovo posve ništa ne obazire na subjektivne momente pojedinih slučajeva, izdiktila je onda i rukovodila cijeli postupak kod inkvizicije. Tko zabludu brani ili pomaže, i sam je zaslužio kaznu. Stoga nije mogao okrivljenik, a pogotovu krivac dobiti branitelja na sudu barem u prvo doba inkvizicije; kasnije se ipak branitelj dopustio. Ta stroga objektivnost, koja je sistematski išla samo za tim, da ukloni veliku pogibao krive nauke, dovela je dotle, te se i ona tortura, protiv koje je Crkva kroz vjekove ustajala, — sv. Nikola I. ustaje protiv toga barbarskog običaja kod Bugara još u IX. vijeku, a »Decretum Gratiani« veli izričito: »confessio non extorqueri debet sed potius sponte profiteri — priznanje se ne smije silom iznuditi nego radije drage volje učiniti!« — opet sankcionirana i preuzeta iz prakse državnih sudova, koji su je pomalo počeli uvoditi skupa s rimskim pravom, odakle je ta praksa i preuzeta. Ali istini za volju valja priznati, da je tortura preuzeta u inkvizicijski postupak ublažena: »citra membri dimi-

nationem et mortis periculum — tako, da se ne ozlijede udovi ili dode do smrtne pogibli« ističu papinske odredbe u jednu ruku, a u drugu direktoriji dopuštaju primjenu njezinu samo u osobito teškim slučajevima, u kojima je krivnja bila već napo dokazana, te drugih dokazala više nije bilo moguće pribaviti.

Iako uzmemo u obzir, da je inkvizicija progonila samo one, koji su bili otpali od prave vjere i Crkve, a puštala na miru one, koji joj nisu nikada ni pripadali kao na pr. nekrštene Židove i muslimane, ipak osjećamo, da je taj postupak bio doduše logičan, ali gotovo nimalo psihologijski. Ob onom finom psihologijskom analiziranju i uživljanju, da bi se što pravednije mogla ustanoviti subjektivna krivnja pojedinčeva, kojom se odlikuje naš vijek, takoreći ni govoral U tom, Bogu hvala, možemo reći, da je naš vijek uistinu mnogo napredovao.

Ipak se čuvajmo, da se previše indiskretno toj tekovini svojega vijeka ne radujemo! Jer, ako je srednjovječna logika gotovo ugušila psihologiju, to je moderna psihologija gotovo sasvim progutala logiku. Duš se našega vremena zna doduše uživjeti u svačije mišljenje i poštivati svačije uvjerenje, ali je pri tom došao tako daleko, da su mu konačno istina i laž posve jednako vrijedne, da su mu sve vjere jednako dobre, prave i istinite. On zna vrlo nježno osjećati s nesrećnim bračnim drugovima i razumije se u njihovu psihologiju, ali je pri tom došao tako daleko, da već ne će da zna za Božji zakon bračne nerazrješljivosti i vjernosti. On zna vrlo dobro analizirati sve moguće i nemoguće faktore, koji su utjecali na zločinca, ali je pri tom došao tako daleko, da je od ljudi napravio neki automat, koji nema slobodne volje ni odgovornosti pa prema tomu ne može biti ni pravedno kažnjen. I tako redom guta moderni psihologizam vječnu baštinu čovječanstva, vječne njegove vrednote. On ne zna cijeliti ni velike vrijednosti ni odgovornosti misli. Baš radi toga nas i nije oslobodio srednjovječnoga »barbarstva«!

Slobodnomislilaci i marksistički protagoniste se ne mogu dosta naskandalizirati nad nastojanjem prošlih vjekova svaki nauk i svako mišljenje utjecati u onaj okvir, što ga opisuju katoličke dogme. To je za njih »ropstvo misli«, kojem s ponosom stavljaju uz bok modernu »slobodu mišljenja«! A zar nijesmo baš mi svjedoci, kako razne diktature prepisuju, što se smije i ne smije misliti ili govoriti, kao na pr. kad Calles u Meksiku propisuje srpanjskim zakonom 1926. u čl. 10.: »Pod teškim kaznama zabranjen je svaki prigovor vlastima i zakonima, pa bilo to i na privatnim sastancima«?³⁵ Razlika je samo ta, što se nekoć tražilo priznavanje dogmi iz uvjerenja, da za njih jamči nepogrešljivi auctoritet, a danas se traži bez te garancije. Ili nas je možda moderna misao oslobodila torture? Jest, zakonom je tortura barem u civiliziranim zemljama dokinuta. Ali je li uistinu netragom nestala? Tko može to sa sigurnošću tvrditi, ako se sjeti nekih istraga u boljševičkom raj u postupka s kažnjenicima, na pr. na Soloveckim otocima? Nitko nam ne može jamčiti, da ne će s našim vijekom ispasti i kakova tortura, kad ga budu kasnija pokoljenja izvlačila iz ar-

³⁵ Dragon-Brožičević, Mihovil Pro, Zagreb 1933., str. 39. O toj »slobodi misli« vidi više u našem članku »Katolička Crkva i tolerancija« («Život» 1933., str. 337. i dalje).

hiva, kao što mi danas izvlačimo inkviziciju, za koju tvrdi Bihaly da o njoj »od početka... pa do njenoga kraja... nitko nije smeo da govori, da piše, da objavi neku reč i sliku.« Ili smo možda danas sigurni od namještenih ili uopće nikakvih istraga? Zar nije Calles bez ikakove istrage poslao Isusovca Pro-a » smrt s nalogom: »Ja ne ću sudskih natezanja — nego čin«?

Na očigled takovih stvari objektivna čovjeka gotovo prolazi volja, da se diči modernim mentalitetom i tekovinama 20. vijeka, te bi najradije preporučio protagonistima slobodne misli i socijalne, humane ljubavi, da se radije pobrine s nama zato, kako da oslobodimo svoj vijek apsurdna i barbarstva, negoli da se sablažnjavaju nad vjekovima, kojima i tako više ne možemo pomoći. To i jest razlog, zašto nam se čini, da inkvizicija baca sjenu manje ljage na pretekle, a velike na naš vijek. Jer inkvizicija dokazuje, da je u tih vjekova bilo mnogo iako jednostrane logike, koja je čvrsto vjerovala u svijet idealnih vrijednosti za koje je vrijedno živjeti i umrijeti. Zato su na svoj ne baš najsretniji načina te vrijednosti i sačuvali Evropi. *A moderni stav prema inkviziciji i njena moderna interpretacija pokazuju, da je naša današnja psihologija često bez ikakve logike, da je porušila svijet ideja i ideala, da nema više, zašto da živi i umre, nego joj je materijalna egzistencija vrhovno dobro i samoj sebi svrhom!*

Hoćemo li dakle, da se vrati inkvizicija u starom obliku, kao što razni »objektivni« pisci o inkviziciji podmeću katolicima? To ne! Istina je, kad bismo morali birati između srednjovječne logike bez psihologije i novopoganske psihologije bez logike, tad bi nam se moglo ono prvo činiti manjim zlom, koje bismo prije odabrali, ako nam je birati između dva zla, jer od dva zla valja birati manje. Nije dobro i jednostrano je i jedno i drugo. Crkva je s inkvizicijom stekla dragocjenog iskustva, koje i opet samo ona može kako treba upotrijebiti na korist čovječanstva. Moral bo iz toga iskustva glasi: Misao nije podložna nikakvoj sili, ali i misao je sama najvećom silom. Misao je izuzeta ispod fizičkih zakona, ali se sama podvrgava moralnom zakonu. A takovo sintetičko naziranje domaće je danas posve dosljedno i čisto jedino u Crkvi katoličkoj, dok ostalima, kako se čini, inkvizicija ostaje vazda nerazumljivom propovijedi o savim izgubljenoj hijerarhiji vrijednosti.

K. Grimm D. I.